

SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 14/2021, ss. 79-92

ISSN 2353-1266

e-ISSN 2449-7983

DOI: 10.19251/sej/2021.14.1(5)

www.sej.mazowiecka.edu.pl

Marian Zdzisław Stepulak

Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku

Orcid: 0000-0002-5144-9217

DUCHOWOŚĆ ŚW. JANA OD KRZYŻA WOBEC REALIÓW WSPÓŁCZESNOŚCI Z POCZĄTKÓW XXI WIEKU

SPIRITUALITY OF ST. JOHN OF THE CROSS
IN THE BEGINNING OF THE BEGINNING
OF THE PRESENT REALITY

Abstrakt

Św. Jan od Krzyża to przedstawiciel złotego wieku mistyki hiszpańskiej. Współpracował ze św. Teresą z Ávili w dziele reformy zakonu karmelitańskiego. Pomimo różnych przeszkód, osamotnienia i uwięzienia św. Jan tworzył arcydzieła ówczesnej literatury mistycznej, która posiada ponadczasową wartość. W niniejszym artykule została podjęta naukowa refleksja nad wybitnymi i fundamentalnymi dziełami Mistrza, takimi jak: „Droga na Górę Karmel”, „Noc ciemna”, „Pieśń duchowa” i „Żywy

Abstract

St. John of the Cross is a representative of the golden age of Spanish mysticism. He collaborated with St. Teresa of Avila in the reform of the Carmelite Order. Despite various obstacles, the loneliness and imprisonment of St. John created masterpieces of contemporary mystical literature, which has a timeless value. This article presents a scientific reflection on the outstanding and fundamental works of the Master, such as „The Way to Mount Carmel”, „Dark Night”, „Spiritual Song” and „Living Flame of

płomień miłości”. Analiza i interpretacja każdego z dzieł św. Jana od Krzyża dokonywała się według pewnej tezy: Znaczenie duchowości w czasach współczesnych w odniesieniu do twórczości św. Jana od Krzyża. Inspirujące są zatem praktyczne aplikacje wybranych propozycji i doświadczeń Wielkiego Mistra.

SŁOWA KLUCZOWE

duchowość, miłość, mistyka, noc ciemna, zjednoczenie z Bogiem, żywy płomień miłości.

Love”. The analysis and interpretation of each of the works of St. John of the Cross followed the following pattern: The meaning of spirituality in modern times according to St. John of the Cross. Therefore, the practical applications of selected proposals and experiences of the Grand Master are inspiring.

KEYWORDS

spirituality, love, mysticism, dark night, union with God, living flame of love.

1. Wprowadzenie

Pojęcie „duchowość” staje się współcześnie bardzo modnym terminem. Jednakże termin ten jest nadużywany i odnoszony do różnorodnych znaczeń i kontekstów, niekiedy bardzo od siebie odległych. W takiej sytuacji trudno odnaleźć prawdziwy sens pojęcia „duchowość”. W rozumieniu ogólnym duchowość ujmuje się jako coś, co przekracza sferę materialną i sensorycznie uchwytną. We współczesnej psychologii, pedagogice i socjologii duchowość pojmuje się jako specyficzny stan psychiczny (*well-being*), czyli dobrostan psychiczny. Natomiast w rozumieniu węższym określenie „duchowość” zarezerwowane jest wyłącznie do obszaru religijnego, interpretowanego teologicznie (Stepulak, 2020, s. 8).

Termin „duchowość” podlega bardzo dynamicznej ewolucji. Początkowo, aż do XI wieku, rozumiano duchowość jako uwznioślenie umysłu i woli w poszukiwaniu głębszej relacji z Bogiem. Dlatego też duchowość stawiano w opozycji do cielesności, a nawet zwierzęcości, jako skutek grzechu pierworodnego, który tkwi w ludzkiej naturze (Stepulak, 2020, s. 8). Termin „duchowość” nie występuje wprawdzie w Piśmie Świętym, ale jest obecny w tradycji i nauczaniu Kościoła (Chmielewski, 2002, s. 227). Twierdzi się czasami, iż duchowość wyraża się poprzez szeroko rozumiane akty o charakterze religijnym i kultycznym (Chmielewski, 2004, s. 18). Poprzez termin „duchowość” w sensie ogólnoludzkim, wychodząc od „zmysłu religijnego”, można rozumieć ją jako uporządkowanie wydarzeń z życia osoby ludzkiej, pochodzące z jej aktualnych sądów przedmiotowych oraz fundamentalnych decyzji (Sicari, 1999, s. 63). Kształtowanie i rozwój duchowości chrześcijańskiej przebiega według ustalonych etapów: oczyszczenie duszy początkujących, drogi oświecenia postępujących oraz drogi zjednoczenia doskonałych (Garrigou-Lagrange, 2001).

Niniejszy artykuł koncentruje się na duchowości w ujęciu św. Jana od Krzyża i rozumienia jej znaczenia w czasach współczesnych, w których przyszło nam żyć. Przedstawiony został zarys biografii świętego oraz została podjęta naukowa refleksja

w kontekście czterech dzieł św. Jana od Krzyża, takich jak: „Pieśń duchowa”, „Noc ciemna”, „Droga na Górę Karmel” oraz „Żywy płomień miłości”. Powyższa problematyka została wcześniej podjęta przez Jana Pawła II w jego głębokim liście apostołskim noszącym tytuł „Maestro en la fe” (Mistrz w wierze), ogłoszonym w 1990 roku. Papież zwraca uwagę na takie zagadnienia jak: Mistrz w wierze, Świadek Boga Żywego, droga życia i wiary oraz posłanie dla całego świata. Wszystkie powyższe elementy można traktować jako praktyczną drogę dla dzisiejszego chrześcijanina, który chciałbym skorzystać z bogatego przesłania św. Jana od Krzyża.

2. Życie i działalność św. Jana od Krzyża

Święty Jan od Krzyża (hiszp. San Juan de la Cruz) urodził się 24 czerwca 1542 roku w Fontiveros w Hiszpanii. Jego rodzice byli żydowskimi konwertytami. Ojciec Jana zajmował się sprawami finansowymi bogatych handlarzy jedwabiem. W 1525 roku poślubił matkę Jana Catalinę Alvarez. Małżeństwo uznano za mezalians ponieważ Catalina była sierotą bez majątku. Jan był dzieckiem drobnym i chorowitym. Ojciec Jana zmarł w 1545 roku, wtedy matka wraz z Janem i jego bratem Francisco przeprowadziła się do Arévalo w 1548 roku, a w roku 1551 do Medina del Campo, tam pracowała ciężko jako tkaczka. Jan rozpoczął naukę szkolną razem z osieroconymi dziećmi. Tam otrzymał podstawową edukację i odpowiednią pomoc materialną. W latach 1559-63 pracował w szpitalu i równocześnie studiował nauki humanistyczne w szkole prowadzonej przez jezuitów. Zakon jezuitów istniał wówczas od 20 lat. 24 lutego 1563 roku Jan od Krzyża wstąpił do zakonu karmelitów, przyjmując imię brata Juana de San Matías (Jan od św. Macieja). Następnie po złożeniu ślubów zakonnych wysłano go do Salamanki, gdzie studiował teologię i filozofię na uniwersytecie w Colegio de San Andrés (wówczas jeden z czterech najważniejszych: obok Sorbony, Oksfordu i Bolonii). Pobyt tam wpłynął później na wszystkie jego dzieła literackie. Jan był osobą bardzo wrażliwą o duszy znakomitego i sięgającego do głębi człowieka poety (Hołodok, 2008). Jednakże swoje życie ubogacał poprzez doświadczenie swojego kapłaństwa i twórczej współpracy z Teresą z Ávili. Święty Jan od Krzyża święcenia kapłańskie przyjął w roku 1567. Następnie wstąpił na stałe do zakonu kartuzów, gdyż podobało mu się panujące w tej wspólnotie umiłowanie milczenia i samotnej kontemplacji. Przed zrealizowaniem tego zamiaru, udał się do wsi Medina del Campo, gdzie spotkał charyzmatyczną karmelitankę, św. Teresę z Ávili, która miała w Medinie założyć kolejny konwent żeński. Teresa przedstawiła Janowi projekty zreformowania zakonu karmelitów i przywróceniu dawnej czystości zasad przez powrót do Reguły Pierwotnej ustanowionej w 1209 roku (która została zmieniona przez papieża Eugeniusza IV w 1432 roku). W myśl tejże Reguły większość czasu poświęcano recytacji, śpiewom, lekturze, nabożeństwom i samotnej kontemplacji. Bracia poświęcali swój czas na ewangelizację i podstawową edukację okolicznej ludności. Od święta Podwyższenia Krzyża (14 września) do Wielkanocy stosowano wstrzeźliwość od mięsa i poszczono. Stare surowe reguły zakonne nakazywały noszenie

krótszych habitów i przestrzeganie długich okresów milczenia, a także nieużywanie obuwia (także odwołane w 1432 roku przez papieża Eugeniusza IV) i to właśnie z powodu tej reguły zwolennicy reform Teresy byli określani jako „bosi”, bo to odróżniało mnichów nieobjętych reformą (Hołodok, 2008). Teresa poprosiła go wtedy, aby odłożył swoją decyzję wstąpienia do kartuzów. Jan wyraził zgodę. Po studiach w Salamance udał się z Teresą do Valladolid, która miała plan założenia tam klasztoru żeńskiego. Jan poznał tam bardzo dokładnie reguły życia karmelickiego i w październiku 1568 roku w towarzystwie księdza Antoniego de Jesus de Heredia opuścił Valladolid, by założyć pierwszy męski klasztor tej reguły. Na ten cel udało się mu pozyskać opuszczony dom w miasteczku Duruelo, leżącym w połowie drogi pomiędzy Ávilą a Salamanką. 28 listopada 1568 roku razem z Teresą ustanowili nowy klasztor i rozpoczęli reformę karmelitów. Tego samego dnia przybrał imię Jana od Krzyża. Wkrótce małe i ubogie Duruelo stało się centrum religijnym (Hołodok, 2008). W roku 1570 okazało się, że używany przez zakonników dom jest zbyt mały, stąd też podjęto decyzję o przeniesieniu się do pobliskiego miasta Mancera de Abajo. W październiku 1570 roku św. Jan założył klasztor w Pastrana a później seminarium w Alcalá de Henares. W 1572 roku Jan na zaproszenie Teresy przybywa do Ávili, gdzie od roku Teresa była przeoryszą karmelitańskiego Klasztoru Wcielenia. Jan pełnił funkcję przewodnika duchowego i spowiednika Teresy, 130 zakonnic, a także ludzi świeckich spoza klasztoru. W 1574 roku pomagał Teresie w założeniu nowego klasztoru w Segowii i po tygodniu powrócił do Ávili. W latach 1572-77 pozostawał w Ávili (Hardy, 2011). Bardzo istotnym wydarzeniem w życiu św. Jana pomiędzy 1574-1577 rokiem była wizja ukrzyżowanego Chrystusa widzianego z góry. Działo się to podczas modlitwy. W 1641 roku ten obraz został umieszczony w niewielkiej monstrancji w Ávili i stał się inspiracją dla obrazu Salvadora Dalí z 1951 roku „Chrystus świętego Jana od Krzyża”. Wraz z Teresą rozpoczęli intensywną reformę zakonu, co spotkało się ze sprzeciwami. „Przez dziewięć miesięcy przebywał w zakonie więziennym w Toledo. Stworzył tam poemat, który skomentował potem w „Pieśni duchowej”. Po pełnej przygodzie ucieczce z więzienia zaangażował się w utworzenie zreformowanego Karmelu. Sprawował również ważne urzędy, które ujawniły jego realizm i jasną świadomość konkretnych problemów” (Mezzadri, 2005, s. 68). Wielkie cierpienia św. Jana oraz jego zmagania duchowe wyrażone są dobitnie we wszystkich jego późniejszych dziełach. Jednakże powrócił do zdrowia pod opieką zakonnic Teresy w Toledo, a później przez 6 tygodni był w szpitalu w Santa Cruz. Kiedy znowu powrócił do normalnego życia wraz ze świętą Teresą z Ávili, kontynuował reformowanie zakonu karmelitów. W październiku 1578 roku wziął udział w spotkaniu zwolenników reformy w Almodóvar del Campo (Hardy, 2011).

Papież Grzegorz XIII 22 lipca 1580 roku wydał dekret „Pia Consideratione”, który potwierdzał podział na karmelitów trzewickowych i bosych. Na pierwszym zgromadzeniu Kapituły Generalnej Karmelitów Bosych w Alcalá de Henares 3 marca 1581 roku Jan został wybrany na jednego z przełożonych zgromadzenia i napisał konstytucję zakonu, na który wówczas składało się 22 domy, 300 mnichów i 200 mniszek. W listopadzie 1581 roku został poproszony i wysłany przez Teresę, żeby pomóc Anie

de Jesus w założeniu zgromadzenia w Grenadzie. Św. Jan przybył tam w styczniu 1582 roku i Ana założyła klasztor żeński, a Jan został przełożonym klasztoru w Los Martires, niedaleko Alhambry i pełnił tę funkcję do marca 1582 roku. Właśnie tam dotarła do niego wiadomość o śmierci Teresy w październiku poprzedniego roku. W maju 1585 roku Kapituła Generalna wybrała go na prowincjała Andaluzji. Była to bardzo odpowiedzialna funkcja, która wymagała m.in. częstych podróży, regularnych corocznych wizytacji wszystkich klasztorów prowincji. Założył w tym czasie 7 kolejnych klasztorów i jak się ocenia, przemierzył wówczas ok. 25 tys. kilometrów (Hardy, 2011). Po nieporozumieniach pomiędzy nim a generałem zakonu dotyczących zmian w zarządzaniu zakonem został usunięty ze swojej funkcji w Segowii i wysłany przez Dorię do leżącego na odludziu klasztoru La Peñuela w Andaluzji. Po dotarciu tam ciężko zachorował i udał się na kurację do klasztoru w Úbedzie, tam jego zdrowie uległo pogorszeniu i 14 grudnia 1591 roku, w wieku 49 lat, zmarł na rózę (Hardy, 2011).

Święty Jan od Krzyża jest uważany za jednego z najwybitniejszych poetów hiszpańskich. Dwa z jego dzieł „Pieśń duchowa” i „Noc ciemna” są uważane powszechnie za arcydzieła poezji hiszpańskiej (zaliczanych do złotego wieku mistyki hiszpańskiej), zarówno ze względów formalnych, jak i bogatej symboliki i treści. Jego prace teologiczne zawierają komentarze do tych poematów. Wszystkie były napisane pomiędzy 1578 a 1591 rokiem, z czego wynika ich spójność (Mezzardi, 2005, s. 68-69). Jego dzieła zostały po raz pierwszy opublikowane w roku 1618.

Kiedy wiadomość o śmierci Jana dotarła do ludzi, ci zaczęli gromadzić się w klasztorze i pragnęli jego relikwii, chociażby to były strzępy jego habitu. Ciekawa kwestia dotyczyła pochówku Świętego. Pierwotnie bowiem Jan został pochowany w Úbedzie, ale na polecenie z klasztoru w Segowii jego ciało potajemnie zostało tam przeniesione w 1593 roku. Niezadowoleni z tego mieszkańcy Úbedy wystosowali petycję do papieża, domagając się powrotu ciała na pierwotne miejsce pochówku. Pod wpływem tej petycji papież Klemens VIII 15 października 1596 roku nakazał zwrot ciała (Vicente, 1991). Ogromny kult św. Jana od Krzyża przyczynił się do szybkiego wszczęcia jego procesu beatyfikacyjnego. Proces ten bowiem rozpoczął się w latach 1614-1616, a zakończył się beatyfikacją w roku 1675 dokonaną przez papieża Klemensa X. Kanonizacja św. Jana od Krzyża nastąpiła w 1726 roku dzięki papieżowi Benedyktowi XIII. W 1926 roku Jan od Krzyża został uznany za Doktora Kościoła przez papieża Piusa XI. Wspomnienie liturgiczne Jana od Krzyża w Kościołach: anglikańskim, ewangelickim i katolickim obchodzone jest w rocznicę śmierci (14 grudnia). Uroczystości u karmelitów odbywają się 15 grudnia. W ikonografii przedstawiany św. Jan od Krzyża jest w habitie karmelitańskim (Vicente, 1991). Przez ponad cztery minione wieki darzony jest wielkim, niekwestionowanym kultem.

3. Znaczenie duchowości w czasach współczesnych początku XXI wieku w odniesieniu do „Pieśni duchowej” św. Jana od Krzyża

„Pieśń duchowa” (*Cántico espiritual*) św. Jana od Krzyża ma formę eklogi¹. Przedstawiona jest tutaj historia w której panna młoda (reprezentująca duszę) szuka pana młodego (reprezentującego Chrystusa) i bardzo cierpi z powodu jego utraty. Jednakże oboje radują się, kiedy znowu się odnajdują. Dzieło św. Jana może być uważane za hiszpańską trawestację biblijnej „Pieśni nad pieśniami” dokonaną w czasach kiedy tłumaczenie Biblii było zakazane. Jan od Krzyża pierwsze 31 strof skomponował w trudnym czasie podczas uwięzienia w Toledo w 1578 roku. Strofy te były czytane przez mniszki w Beas, które je wielokrotnie przepisywały. Przez kolejne lata Jan dodawał kolejne strofy. Aktualnie istnieją dwie wersje, jedna składa się z 39 strof, druga zaś z 40. Istnieją pomiędzy nimi znaczne różnice w treści. Natomiast pierwsza redakcja komentarzy została dokonana w 1584 roku na prośbę Any de Jesus, kiedy została przeoryszą karmelitek bosych w Granadzie. Druga bardziej szczegółowa redakcja została dokonana w latach 1585-1586 (Hernas, 1999).

W strofie 27 „Pieśni duchowej” Jan opisuje stan wewnętrznego zjednoczenia, w którym Bóg udziela się duszy z miłością prawdziwą, której nie może dać żaden człowiek. Ten fakt jest doświadczany ciągle do dnia dzisiejszego. W tym kontekście św. Jan pisze: „I tam mi piersi dał Jedyny, Tam mnie najśłodszy nauczył mądrości, Tam Mu oddałam siebie i moje czyny, Nie zostawiwszy żadnej własności, I tam przyrzekłam być Jego w miłości”. Ta strofa jest wiodącym momentem całego dzieła i przesłaniem oblu-bienicy. Współczesny człowiek oczekuje i wciąż szuka takiej miłości, dlatego przesłanie Jana od Krzyża jest tak aktualne (Święty Jan od Krzyża, 2010, s. 251-256).

Dzieło św. Jana od Krzyża prowokuje współczesnych ludzi XXI wieku do stawiania wielu konkretnych pytań. Mimo, iż minęło ponad 400 lat, dla wielu ludzi przesłanie Jana jest bardzo biskie i bardzo osobiste. Kardynał A. Ballestrero, karmelitański arcybiskup Turynu, zwracając uwagę na aktualność duchowości Jana od Krzyża, odnosi się do faktu, że jego przesłanie miało charakter autobiografii. Świadectwo życia - zdaniem kardynała - ma w sobie właśnie wielką moc aktualności. Święty Jan Paweł II wielokrotnie mówił o Janie od Krzyża, że jest mistrzem w wierze i świadkiem Boga żywego oraz podkreślał jego świętość i mądrość, która staje się wzorem we współczesnym świecie. To właśnie od mistrza zależy wartość jego nauki i duchowego wzoru i przewodnictwa. Jan Paweł II podkreślając aktualność doktryny Jan od Krzyża zastosował formułę: „Przewodnik dla szukających Boga”. Praktyka codziennego życia pokazuje, iż Jan od Krzyża przyciąga rzesze zwolenników różnych wartości humanistycznych, estetycznych, religijnych, poetyckich. Jednakże dziedziną podstawową jest Bóg i powołanie człowieka do zjednoczenia z Nim (Jan Paweł II, 1990, nr 1; nr 17). Właśnie tacy mistycy jak Jan

¹ Ekloga (zbiór prawa rzymskiego) -odze, -ogę; ekloga (sielanka) -odze, -ogę; -og. 1. «pogodny utwór poetycki opiewający uroki życia wiejskiego». 2. «opracowanie justyniańskiego zbioru prawa rzymskiego w języku greckim». W tym kontekście chodzi o pierwsze rozumienie terminu ekloga. Zob. Drabik, Lidia, Sobol Elżbieta. 2017. *Słownik Języka Polskiego*. Warszawa Wydawnictwo Naukowe PWN.

od Krzyża, są autentycznymi świadkami prawdy o Bogu oraz nauczycielami, za których pośrednictwem Ewangelia i Kościół katolicki spotykają się z ogromnym zainteresowaniem ludzi innych religii (Gogola, 2013, s. 370-372). Janowa „Pieśń duchowa” staje się współcześnie swoistym przewodnikiem dla chrześcijan poszukujących głębokiego zjednoczenia z Bogiem. Aktualność tego utworu ma swoje dwa główne źródła. Pierwsze z nich tkwi w niezmienności natury ludzkiej a drugie w niezmienności praw duchowego rozwoju, tj. praw Bożej pedagogiki. Utwory św. Jana od Krzyża posiadają dwa odrębne języki. Pierwszy z nich to język teologii scholastycznej, a drugi to język hiszpański szesnastowiecznej Kastylii. Pomimo archaiczności tych języków, współcześni ludzie zainteresowani rozwojem duchowym podejmują próbę poddania się kierownictwu duchowego św. Jana od Krzyża, starają się przebić przez problemy językowe, literackie i kulturowe (Gogola, 2013, s. 370-371). Dzieło Jana „Pieśń duchowa” powinno być podstawową lekturą dla ludzi, zwłaszcza młodych, którzy potrzebują miłości na drodze doskonałości.

4. Znaczenie duchowości św. Jana od Krzyża na podstawie „Nocy ciemnej” w aspekcie życia w początkach XXI wieku

Drugie dzieło św. Jana od Krzyża nosi tytuł „Noc ciemna” (*Oscura noche del alma*). Stanowi ono swoistą opowieść o podróży duszy z jej cielesnego domu do zjednoczenia z Bogiem. Wydarzenie to dokonuje się w nocy, która symbolizuje trudności napotymane w oddzieleniu od świata i dotarcia do światła zjednoczenia ze Stwórcą. W przebiegu tej drogi zauważa się szereg etapów, które są opisywane w kolejnych strofach. Główną ideą poematu stanowi bolesne doświadczenie, które ludzie muszą przechodzić w procesie dojrzewania duchowego. Poemat został napisany w latach 1578-79, a w latach 1584-85 Jan napisał komentarz do dwóch pierwszych strof (Hernas, 1999). Pierwsze dwie strofy brzmią następująco: 1. Strofa: „W noc jedną pełną ciemności, Udręczeniem miłości rozpalona, O wzniosła szczęśliwości! Wysłałam niespostrzeżona, Gdy chata moja była uciszona”, 2. Strofa: „Bezpieczna pośród ciemności, Przez tajemnicze schody osłonięta, O wzniosła szczęśliwości! W mroki ciemności, w ukrycie wtuleni, Gdy chata moja była uciszona” (Święty Jan od Krzyża, 2010a, s. 6). Strofa pierwsza dotyczy nocy (biernej) zmysłów. W tym przypadku chodzi o to, iż dusza pragnęła wyjść z siebie samej i ze wszystkich rzeczy. Miałaby umrzeć dla nich i dla siebie, poprzez pełne umartwienie po to, aby zacząć żyć z Bogiem życiem miłości słodkiej i rozkosznej. W strofie drugiej dusza pragnie poczucia bezpieczeństwa wśród ciemności. Jan od Krzyża wymienia udręki, których dusza doświadcza w nocy ciemnej. Występują tutaj dwie skrajności, które ze sobą się łączą, z jednej strony to boskość a z drugiej wymiar ludzki. Czynnikiem boskim jest kontemplacja oczyszczająca, natomiast czynnikiem ludzkim jest podmiot samej duszy. Największym utrapieniem związanym z nocą ciemną jest to, iż wydaje się duszy, że Bóg ją opuścił i odrzucił, wtrącając w nieprzeniknioną ciemność (Święty Jan od Krzyża,

2010a, s. 95-96). W komentarzach do „Nocy ciemnej” można wyróżnić cztery fundamentalne części:

- Trudne doświadczenia nocy realnie istniejących osób.
- Teologiczne zasady pozwalające zrozumieć jej przyczyny i cel.
- Opis sytuacji człowieka przed, w trakcie i po oczyszczeniach nocy.
- Owoce w postaci miłości i światła (Gogola, 2010a, s. 222).

Doświadczenie wielu świętych i błogosławionych opisuje w swoich autobiografiach przeżywanie zjawiska nocy ciemnej. Jest to wprawdzie rzeczywistość dotycząca wymiaru życia mistycznego, ale wielu współczesnych ludzi, którzy starają się pogłębiać swoje życie religijne i duchowe ma możliwość korzystania z głębokiego doświadczenia nocy ciemnej św. Jana od Krzyża. Współcześni ludzie przeżywają różnego rodzaju kryzysy. Są to nie tylko kryzysy psychologiczne i egzystencjalne, ale również kryzysy wiary oraz kryzysy religijne. Niektórzy korzystają z pomocą psychoterapeutycznej a nawet psychiatrycznej, tymczasem św. Jan w „Nocy ciemnej” ukazuje istotę kryzysu i sposób jego rozwiązania. Tego kryzysu nie może rozwiązać człowiek – choćby był największym specjalistą. Kryzys ten może rozwiązać tylko Bóg poprzez perspektywę miłości (Stepulak, 2020c, s. 191-208). W aktualnych czasach nie brakuje również i takich ludzi, którzy przeżywają kryzys zbliżony do nocy ciemnej szukają pomocy w religiach Wschodu czy też religijnych sektach. Takie działania na ogół pogłębiają jedynie tego rodzaju kryzys. W tym kontekście opis zjawiska ciemnej nocy stanowi rodzaj przewodnika duchowego dla osoby starającej się o pełne zjednoczenie z Bogiem. Przesłanie św. Jana od Krzyża jest zatem nadal aktualne, dotyczy bowiem ludzkich, religijnych i duchowych trudności chociaż od czasów Jan minęło 400 lat to ludzka natura pozostała niezmienną ze swoimi dążeniami do dobra i Boga, ale również ze słabościami na drodze indywidualnej religijności i duchowości. Wydaje się, iż pewnym problemem jest niska świadomość współczesnych ludzi, która wiąże się ze znajomością dzieł św. Jana od Krzyża i innych mistyków i świętych, którzy przeżywali i opisywali specyficzne zjawisko nocy ciemnej. Doświadczenie nocy ciemnej jest przykładem ogromnej różnorodności przeżyć mistycznych. Przeżycia te nie posiadają wspólnego rdzenia, ale przybierają konkretne formy (Grom, 2009, s. 269). Niektórzy mówią o nocy ducha w nawiązaniu do nocnego oczyszczenia ducha. Jest to noc oschła i ciemna, pełna ogołocenia i nicości, ciemności wiary oraz bolesnej kontemplacji (Urbański, 2002, s. 582). Jan Paweł II powołując się na to dzieło św. Jana od Krzyża w odniesieniu do współczesnych ludzi pisze m.in. „Milczenie i nieobecność Boga, jako oskarżenie czy lament człowieka, jest uczuciem prawie że spontanicznym wobec doświadczenia bólu lub niesprawiedliwości. Ci, którzy nie przypisują Bogu przyczyn radości, czynią Go często odpowiedzialnym za ludzki ból i cierpienie. W inny sposób, ale chyba z większą głębią przeżywa chrześcijanin mękę utraty Boga lub Jego oddalenie się, aż do uczucia znalezienia się w ciemnościach przepaści. Doktor nocy ciemnej odkrywa w tym doświadczeniu miłosną pedagogię Bożą. Bóg nie raz milczy i ukrywa się, ponieważ przemawiał już i dał się odczuć z wystarczającą jasnością” (Jan Paweł II, 1990, nr 15). Reasumując można by powiedzieć, iż wartość dzieła św.

Jana od Krzyża ma ogromne znaczenie dla współczesnego człowieka na drodze rozwoju religijnego i kształtowania wiary, szczególnie w sytuacjach osobistej „nocy ciemnej”.

5. Znaczenie duchowości św. Jana od Krzyża na podstawie „Drogi na Górę Karmel” dla człowieka początku XXI wieku

Kolejne, trzecie dzieło św. Jana od Krzyża to „Droga na Górę Karmel” (*Subida del monte Carmelo*). Dzieło to jest systematycznym studium ascetycznej wyprawy duszy szukającej doskonałej jedności, Boga i mistycznych doświadczeń, które mają miejsce na tej drodze. Choć zaczyna się jako komentarz do „Nocy ciemnej” to jednak porzuca ten temat, po omówieniu dwóch pierwszych wersów zamieniając się w traktat. Została napisana pomiędzy rokiem 1581 a 1585 (Hernas, 1999). Struktura tego dzieła (poematu) przedstawia się następująco:

- Księga pierwsza: doktrynalne wprowadzenie w noc ciemną.
- Księga druga i trzecia: traktat o życiu teologalnym albo praktyka trzech cnót teologalnych jako najważniejszy środek do oczyszczenia i zjednoczenia z Bogiem (Gogola, 2010, s. 521).

Zamiarem Jana było podanie praktycznych norm, naświetlenie istotnych elementów zjednoczenia z Bogiem w miłości, a nie napisanie wyczerpującego traktatu o życiu duchowym, modlitwie czy też życiu sakramentalnym. Św. Jan w swym dziele w znakomity i oryginalny sposób pokazał cały proces dochodzenia osoby ludzkiej do wolności duchowej metodą stopniowego zbliżania się do Boga, który dokonuje całkowitej przemiany człowieka. W tej dogmatycznej koncepcji św. Jan od Krzyża rozwija pedagogię współpracy z łaską poprzez praktykę cnót teologalnych. Podejście to było oryginalne w tym znaczeniu, iż mówiąc o trudzie ascetycznym opierano się raczej na cnotach moralnych i metodzie ascetycznej. Św. Jan zastosował zaś metodę teologiczną. Osoba ludzka bowiem odrywa serce do innych miłości niż Boża dzięki skłonieniu całej swej istoty ku Bogu, a to można osiągnąć dzięki wierze, nadziei i miłości (Gogola, 2010, s. 522).

Św. Jan od Krzyża opisuje m.in. istotę zjednoczenia z Bogiem. Istnieją - jego zdaniem - dwa rodzaje zjednoczenia. Pierwsze z nich polega na tym, że Bóg przebywa substancjalnie w każdej duszy, nawet jeśli byłaby to dusza największego grzesznika. Tego rodzaju zjednoczenie zawsze istnieje pomiędzy Bogiem a wszelkim stworzeniem. W takim zjednoczeniu jest utrzymywany byt, który stworzenia te posiadają. Jeżeli łączności tej zabraknie, wszystkie stworzenia obracają się w nicość i przestają istnieć. Drugi rodzaj zjednoczenia dotyczy duszy i Boga. Chodzi tutaj jednak o przeobrażenie i zjednoczenie duszy z Bogiem, które nie zawsze zachodzi, lecz jedynie wtedy, gdy ma miejsce podobieństwo miłości. W tym aspekcie zjednoczenie to bywa nazywane zjednoczeniem upodabniającym, a pierwsze zjednoczenie nazywa się istotowym, albo substancjalnym. Pierwsze ma charakter naturalny, a drugie ma charakter nadprzyrodzony (Gogola, 2010, s. 110). W przypadku zjednoczenia nadprzyrodzonego chodzi o zjednoczenie woli

duszy i woli Boga. Wtedy to rodzi się zupełna zgodność i zanika nawet minimalny podział. Kiedy dusza odrzuci to wszystko, co się sprzeciwia woli Bożej i nie jest z nią zgodne, wtedy będzie przemieniona w Boga przez miłość (Gogola, 2010, s. 110-111).

Aktualność tej księgi na współczesne czasy odkrywa metodę dochodzenia do zjednoczenia z Bogiem poprzez miłość. Taką drogę obierali wszyscy święci i błogosławienie. Droga ta jest prosta ponieważ opiera się na realizacji cnót teologicznych, ale równocześnie jest i złożona, bo człowiek musi duchowo i religijnie dojrzeć aby dojść do zjednoczenia własnej woli z Bożą wolą. Takiej pedagogii uczy św. Jan od Krzyża. Współcześnie ogromną przeszkodą na tej drodze zjednoczenia jest indywidualizm, którym kierują się ludzie. Z indywidualizmem wiążą się postawy egoistyczne i egocentryczne, brak empatii i podejmowania postawy wyrzeczenia i ascezy (Stepulak, 2020a, s. 97-111). Z drugiej strony część współczesnych ludzi pragnie radykalnej zmiany dotychczasowego życia. Pragnienie to nie jest przejawem zacołania, przeciwnie oznacza chęć powrotu do prawdziwych źródeł. Jednym z takich źródeł jest dzieło św. Jana od Krzyża „Droga na Górę Karmel”.

6. Znaczenie duchowości św. Jana od Krzyża dla człowieka początku XXI wieku na podstawie dzieła „Żywy płomień miłości”

Czwarte dzieło św. Jana od Krzyża nosi tytuł: „Żywy płomień miłości” (Llama de amor viva). Utwór ten składa się zaledwie z czterech wersów opisujących z dużą żarliwością reakcję duszy na miłość Boga. Pierwsza wersja została napisana w Granadzie w latach 1585-86 w ciągu dwóch tygodni. Druga prawie identyczna z roku 1591 pochodzi z La Penuela (Hernas, 1999). Jan strofy te nazwał śpiewem duszy pogrążonej w głębokim zjednoczeniu z Bogiem. Przykładem niech będzie strofa druga: „O słodkie żaru upalenie! O rano pełna uczucia błogiego! O rękę miłą, o czułe dotknięcie, co dajesz przedsmak życia wieczystego, I spłacasz hojnie wszystkie zaległości! Przez śmierć wprowadzasz do życia pełności!” (Święty Jan od Krzyża, 2013a, s. 9). Upaleniem tym jest tutaj Duch Święty. Zdumiewającą rzeczą jest to, iż ten „boski ogień jest tak gwałtownie trawiący, że mógłby strawić tysiące światów z większą łatwością niż ogień ziemski jedną nitką lnu - nie trawi i nie niszczy duszy, w której z taką siłą płonie, a nawet najmniejszego cierpienia jej nie sprawia. Przeciwnie, na miarę siły miłości przebóstwa ją i ogarniając ją, płonie w niej słodko i rozkosznie. Dzieje się to dzięki czystości i doskonałości duszy, w której płonie ogień Ducha Świętego” (Święty Jan od Krzyża, 2013a, s. 50). W tym przypadku istotna jest wierność natchnieniom Ducha Świętego (Gogola, 2003, s. 353-358). W strofie tej pojawia się pojęcie „rana”, o której dusza mówi, iż jest nią cała zraniona i cała uzdrowiona. „Chociaż jednak już cała jest zraniona i cała uzdrowiona, żar miłości nie przestaje działać, tj. dotykać i ranić miłością” (Święty Jan od Krzyża, 2013a, s. 53). Kiedy rana jest zagojona, to działanie żaru miłości tylko pielęgnuje ranę, jak czyni to dobry lekarz. W tym kontekście Jan mówi: „O rano pełna uczucia błogiego!” Ręką, która dotyka rany jest ręką litościwego i wszechmogącego Ojca. Zdaniem św. Jana od

Krzyża dotknięcie Boże daje pewien smak życia wiecznego. „I nie jest to niewiarygodne, jeśli się rozważy, że to dotknięcie substancjalnym, tj. substancji Boga w substancji duszy, do czego wielu świętych doszło w tym życiu” (Święty Jan od Krzyża, 2013a, s. 64). Ostatni werset tejże strofy głosi, iż: „Przez śmierć wprowadzasz do życia wiecznego”. W tym kontekście istnieje podwójne, duchowe rozumienie życia. Pierwszy jego rodzaj to życie w wiecznej szczęśliwości, polegające na oglądaniu Boga twarzą w twarz. Drugi rodzaj życia to życie duchowe, które polega na posiadaniu Boga w zjednoczeniu poprzez miłość. „To życie osiąga się przez całkowite umartwienie wszystkich wad, pożądań i swej własnej natury. Zanim to nastąpi, nie można dojść do pełni życia duchowego, do zjednoczenia się z Bogiem” (Święty Jan od Krzyża, 2013a, s. 75).

Zasadniczym tematem tego dzieła jest ukazanie całego procesu utrwalania się i ugruntowywania się miłości. Miłość opisywana jest w kategorii żywego płomienia ognia. W ostatniej, czwartej strofie Autor wyraża najwyższe szczęście i głęboką zażyłość duszy z Bogiem. W strofie tej zawiera się pragnienie chwały. Dla duszy zjednoczonej z Bogiem to pragnienie jest osiągnięte, bowiem Bóg nie jest w niej ukryty. Dusza odczuwa w sobie Jego zażyły uścisk (Gogola, 2013a, s. 184). Można również mówić o poznaniu wszystkiego w Bogu. Dusza bowiem jest podniesiona i obudzona ze snu spojrzenia naturalnego do świadomości spojrzenia nadprzyrodzonego. W takiej sytuacji dusza może kontemplować wspaniałą harmonię całego stworzenia w Bogu. Radość duszy jest tak pełna i wielka, iż nie jest w stanie tego w żaden sposób wyrazić (Gogola, 2013a, s. 184-185).

Mimo tego, iż dzieło „Żywy płomień miłości” dotyczy najwyższego szczebla drogi duchowej, którym jest zjednoczenie z Bogiem, to jednak jest wspaniałym i równocześnie aktualnym przewodnikiem dla współczesnego człowieka, który poszukuje pewnej drogi do Boga, popartej wzorem życia świętych ludzi, w tym przypadku Jana od Krzyża. Charakter pracy nad osobistą religijnością i duchowością nie uległ znaczącej zmianie w czasie 400 ostatnich lat, które minęły od czasów św. Jana od Krzyża. Podstawowym motywem, tworzywem i fundamentem takiej pracy dla współczesnego człowieka nadal pozostaje żywa miłość. O miłości mówi się dzisiaj dużo, ale ma ona na ogół charakter deklaracyjny i ludzki. Zapomina się o nadprzyrodzonym charakterze miłości. Młodzi ludzie przeżywają trudności z właściwym określeniem i rozumieniem miłości. Tymczasem chrześcijaństwo wyrażało pojęcie miłości greckim terminem *agape* (łac. *caritas*). Pojęcie to oznacza taką miłość, która polega na samooddawaniu się kochającego kochanemu. W tym aspekcie św. Jan Apostoł pisał: „Bóg jest miłością” (1 J 4,16). Filozofia chrześcijańska zaś określa Boga jako *bonum diffusivum sui* - dobro, które się udziela (Stepulak, 2010, s. 248). O ważności tego rodzaju miłości pisał papież Ratzinger, Benedykt XVI (2011; 2011a). Dla współczesnego człowieka zatem motorem pełnego, duchowego rozwoju musi być miłość w rozumieniu chrześcijańskim. Natomiast jednym ze sposobów jej realizacji jest dzieło św. Jana od Krzyża „Żywy ogień miłości”.

7. Zakończenie

Współcześni ludzie pragną zmiany swojego życia poprzez poszukiwanie duchowości. Chociaż samo jej rozumienie jest bardzo wieloznaczne. Wśród wielu znaczeń duchowość istnieje najbardziej pierwotne jej rozumienie, odnoszące się do źródła religijnego. W tym przypadku zatem chodzi o odnalezienie czegoś fundamentalnego, czym jest relacja z Bogiem, która ma prowadzić do pełnego zjednoczenia z Nim. Wielu ludzi, zwłaszcza młodych poszukuje swoistego przewodnika, który mógłby im pomóc w odszukiwaniu właściwej drogi życia religijnego i duchowego. Jednym z takich oczekiwanych wzorów życia duchowego są dzieła św. Jana od Krzyża. Biografia tego Wielkiego Mistyka przeplata się z ciężką pracą związaną z reformą zakonu karmelitańskiego i z doświadczeniem bogatego życia duchowego. Św. Jan był człowiekiem wielkiej ascezy, a przy tym charakteryzował się wielką wrażliwością religijną wyrażoną w jego czterech fundamentalnych dziełach: „Pieśń duchowa”, „Noc ciemna”, „Droga na Górę Karmel”, „Żywy płomień miłości”. Wskazania św. Jana od Krzyża w jego „Pieśni duchowej” odnoszą się do problemów ludzi współczesnych. W pieśni tej można odnaleźć formę eklogi. Przedstawiona jest tutaj historia panny młodej i pana młodego. Lektura tego dzieła staje się przewodnikiem dla chrześcijan poszukujących zjednoczenia z Bogiem poprzez uczenie się pełnej osobowej relacji. W dziele „Noc ciemna” znajduje się kolei opowieść o podróży duszy z jej cielesnego domu do zjednoczenia z Bogiem. Przeżycie zjawiska nocy ciemnej jest modelem dla ludzi współczesnych przeżywających kryzysy religijne i kryzysy wiary. Trzecie dzieło św. Jana od Krzyża „Droga na Górę Karmel” ukazuje metodę dochodzenia do zjednoczenia z Bogiem poprzez miłość. Natomiast dzieło „Żywy ogień miłości” opisuje zażyłość duszy z Bożą miłością. Miłość prezentowana jest w kategorii żywego płomienia ognia. Współczesny człowiek, zagubiony w poszukiwaniu miłości może poprzez to dzieło prawdziwą miłość odnaleźć.

Literatura

- Chmielewski, Marek. 2002. Duchowość. W Leksykon duchowości katolickiej, red. Marek Chmielewski, Lublin-Kraków: Wydawnictwo „M”, s. 226-232.
- Chmielewski, Marek. 2004. Vademecum duchowości katolickiej. Lublin: Wydawnictwo Muzyczne „POLIHYMNIA”.
- Drabik, Lidia, Elżbieta Sobol. 2017. *Słownik Języka Polskiego*. Warszawa Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Garrigou-Lagrange, Réginald. 2001. Trzy okresy życia wewnętrznego wstępem do życia w niebie. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów.
- Gogola, Jerzy, Wiesław. 2003. Teologia komunii z Bogiem. Kraków: Karmelitański Instytut Duchowości. Wydawnictwo Karmelitów Bosych.
- Gogola, Jerzy, Wiesław. Posłowie. Święty Jan od Krzyża. 2010. *Droga na Górę Karmel*. Tłum. O. Bernard Smyrak OCD. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych.

- Gogola, Jerzy, Wiesław. Posłowie. W *Święty Jan od Krzyża*. 2010a. *Noc ciemna*. Tłum. O. Bernard Smyrak OCD. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych.
- Gogola, Jerzy, Wiesław. Posłowie. W *Święty Jan od Krzyża*. 2013. *Pieśń duchowa*. Tłum. O. Bernard Smyrak OCD. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych.
- Gogola, Jerzy, Wiesław. Posłowie. W *Święty Jan od Krzyża*. 2013a. *Żywy ogień miłości*. Tłum. O. Bernard Smyrak OCD. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych.
- Grom, Bernhard. 2009. *Psychologia religii*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Hardy, Richard. 2011. *Św. Jan od Krzyża, Człowiek i mistyk, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu*.
- Hernas, Czesław. 1999. *Literatura baroku*. Warszawa: PWN.
- Hołodok, Stanisław. 2008. „Święty Jan od Krzyża”. W *Służbie Miłosierdzia*, 12/2008. Opoka.org.pl[dostęp 2021-07-11].
- Jan Paweł II. 1990. List apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji czterechsetlecia śmierci św. Jana od Krzyża. „Maestro en la fe”. Watykan 14 grudnia 1990 roku.
- Mezzadri, Luigi. 2005. „Noc pełna szczęścia błogiego”. Św. Jan od Krzyża, W *Historia duchowości*, tom V. *Duchowość chrześcijańska czasów nowożytnych*, red. C. Brovetto, L. Mezzadri, F. Ferrario, P. Ricca, Kraków: Homo Dei, s. 67-78.
- Ratzinger, Joseph, Benedykt XVI. 2011. *Jezus z Nazaretu. Część I. Od chrztu w Jordanie do Przemienienia*. Kraków: Wydawnictwo „M”.
- Ratzinger, Joseph, Benedykt XVI. 2011a. *Jezus z Nazaretu. Część II. Od wjazdu do Jerozolimy do Zmartwychwstania*. Kraków: Wydawnictwo „M”.
- Rodriguez, Jose, Vincente. 1991. *Biographical Narrative. God Speaks in the Night. The Life, Times, and Teaching of St. John of the Cross*, Washington D.C.: ICS Publications.
- Sicari, Antonio, Maria. 1999. *Życie duchowe chrześcijanina*. Poznań: Pallottinum.
- Stepulak, Marian, Zdzisław. 2010. *Relacyjny wymiar rozwoju osobowego w systemie rodzinnym*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Stepulak, Marian, Zdzisław. 2020. *Duchowość chrześcijańska współczesnego człowieka*. Płock: Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku.
- Stepulak, Marian, Zdzisław. 2020a. *Osoby konsekrowane i specyfika ich działalności społecznej i kulturowej*. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie*. Nr 1(9)/2020, s. 97-111.
- Stepulak, Marian, Zdzisław. 2020c. *Rodzaje życia konsekrowanego i jego wybrane zaburzenia*. *Resovia Sacra*. R.27 (2020), s. 191-208.
- Święty Jan od Krzyża. 2010. *Droga na Górę Karmel*. Tłum. O. Bernard Smyrak OCD. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych.
- Święty Jan od Krzyża. 2010a. *Noc ciemna*. Tłum. O. Bernard Smyrak OCD. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych.
- Święty Jan od Krzyża. 2013. *Pieśń duchowa*. Tłum. O. Bernard Smyrak OCD. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych.
- Święty Jan od Krzyża. 2013a. *Żywy płomień miłości*. Tłum. O. Bernard Smyrak OCD. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych.

Urbański, Stanisław. 2002. Noc ducha. W Leksykon duchowości katolickiej, red. Marek Chmielewski, Lublin-Kraków: Wydawnictwo „M”, s. 582-584.

Informacje o Autorze:

dr hab. Marian Zdzisław Stepulak, prof. Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku. Pracuje w Zakładzie Pedagogiki Specjalnej i Resocjalizacji. Prowadzi poradnictwo psychologiczne i pastoralne. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół takich zagadnień jak: etyka zawodowa psychologa, historia myśli psychologicznej, relacyjność systemu rodzinnego, praca socjalna, pedagogika specjalna, psychologia sądowa i penitencjarna, psychologia osoby, koncepcje rozwoju psychologicznego i duchowego człowieka. Jest autorem i współautorem ponad 60 pozycji książkowych oraz 450 artykułów naukowych i popularno-naukowych. Wykonuje również funkcję biegłego psychologa sądowego w Trybunałach Kościelnych.

Kontakt:

e-mail: m.stepulak@mazowiecka.edu.pl;

adres korespondencyjny:

Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku, Wydział Nauk Humanistycznych i Informatyki, ul. Gałczyńskiego 28, 09-400 Płock.